

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО – УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

Вінницький Національний Технічний Університет

Анотація. Досліджено стан, перспективи та темпи розвитку сектору відновлюваних джерел енергетики України у період військового стану, а також про зміни у поточній роботі системи відносно довоєнного часу, пов'язані з введенням військового стану на території держави.

Ключові слова: відновлювані джерела енергетики, військовий стан, Україна.

Abstract. The state, prospects and rates of development of the sector of renewable energy sources of Ukraine during the period of martial law, as well as changes in the current operation of the system relative to the pre-war period, related to the introduction of martial law on the territory of the state, were studied.

Keywords: renewable energy sources, martial law, Ukraine.

Вступ

З початком війни і без того не найкраще становище усіх учасників ринку відновлюваної енергетики погіршилось ще більше. Головними причинами цьому є - систематичні питання фінансового характеру на ринку електроенергії, а також численні руйнування та пошкодження об'єктів відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) та їх складових у наслідок бойових дій. Згідно останніх підрахунків Секретаріату енергетичної Хартії (Energy Charter) від 27 січня 2023 року, близько 20% запущених в експлуатацію українських об'єктів сонячної енергетики (рис.1) та приблизно 80% українських об'єктів генерації з вітру зазнали руйнувань, знищені або перебувають під окупацією (рис. 2). Здебільшого мова йде про промислові електростанції Запорізької та Херсонської областей, проте також постраждали й численні домашні сонячні станції [1-3].

Рисунок 1 - Постраждала від ракетного обстрілу сонячна електростанція компанії Solar Generation у Харківській області – ФЕС "Мерефа" (фото Станіслава Ігнат'єва)

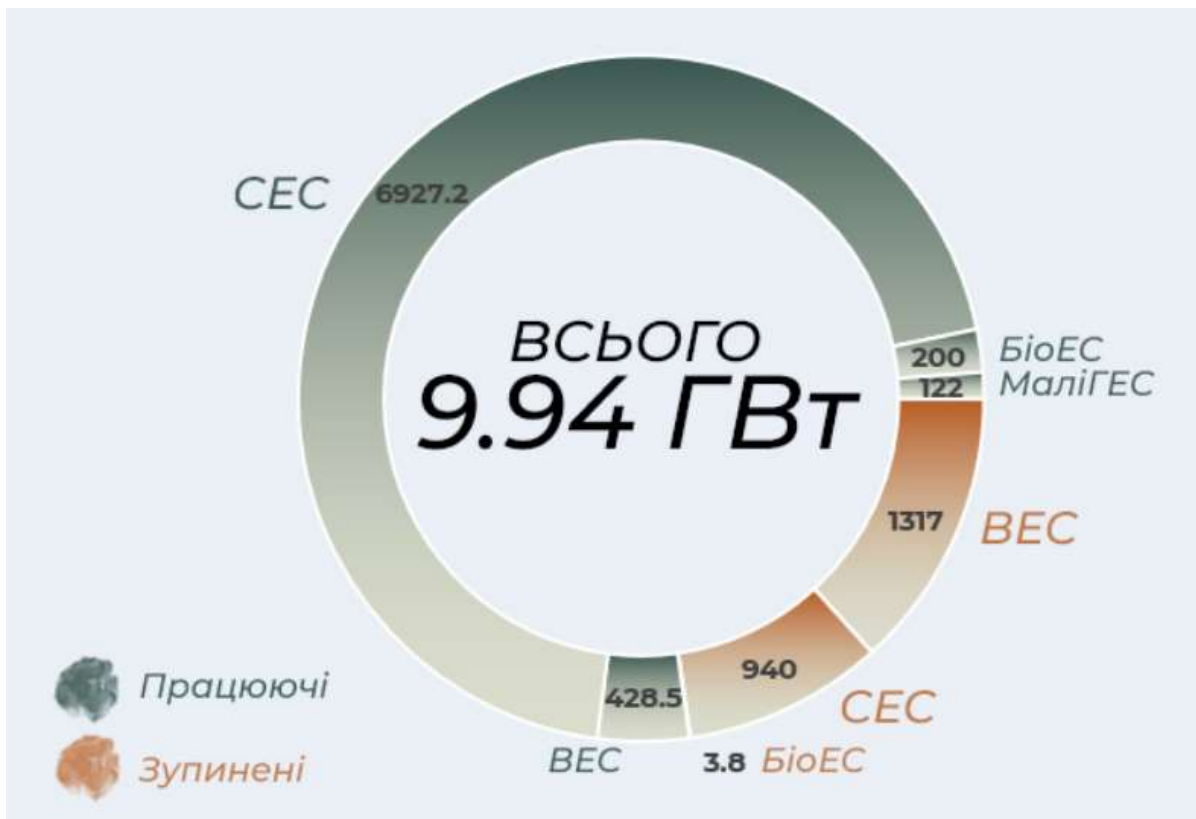

Рисунок 2 – Оцінка впливу російської агресії на сектор ВДЕ (станом на кінець 2022 року, МВт) [4]

В такий скрутний час інвестори ВДЕ залишились «сам на сам» з своїми проблемами, адже гостро стоїть питання необхідності відновлення генеруючих потужностей і зовсім немає підтримки з боку держави. Досить важко наразі усьому електроенергетичному сектору, оскільки виклики військового часу спричинили серйозний дисбаланс у його роботі. Та попри жорсткі випробування, завдяки надлюдським зусиллям працівників електроенергетичної галузі (диспетчерський персонал, електромонтерів, інженерів та багато інших енергетичних посад) та напівзруйнований електроенергетичний комплекс, все ж, вдалось зберегти його керованість, функціонування та працездатність під час повномасштабної російсько – української війни [5].

Проаналізувавши Урядові ініціативи, запропоновані сектору ВДЕ впродовж 2022 року, можна виділити такі, що покращать ситуацію на ринку, та ті, які викликають серйозну пересторогу. Нові технічні та фінансові можливості для ринку електроенергії з'явилися у зв'язку з позаплановою синхронізацією з ENTSO-E у березні минулого року. Також минулий рік видався насиченим на важливі правові ініціативи, зокрема, щодо впровадження законодавства про системи накопичення енергії та нових можливостей для промислових об'єктів ВДЕ роботи без державної підтримки.

Результати дослідження

Регуляторні акти, рішення НКРЕКП та закони, які найбільше вплинули на галузь ВДЕ

На сьогодні виплати виробникам з ВДЕ за відпущену електроенергію обмежені. Порядок розрахунків регулюється наказом Міністерства енергетики України №206 від 15.06.2022 р. “Про розрахунки з виробниками за “зеленим” тарифом”, яким встановлено, що за результатами продажу

електроенергії “Гарантованим покупцем” розподіл коштів здійснюється відповідно до таких показників:

- 18% від середньозваженого розміру “зеленого” тарифу за 2021 рік – для виробників, що здійснюють виробництво електроенергії з енергії сонця та вітру;

- 35% – для малих гідроелектростанцій;

- 40% – для виробників електроенергії з біогазу;

- 75% – для виробників електроенергії з біомаси.

У випадку наявності залишку коштів, вони розподіляються та спрямовуються виробникам пропорційно розміру нарахувань для відповідного виробника. За минулий 2022 рік у “Гарантованого покупця”, попри досить великі ціни на електроенергію на ринок на добу наперед (РДН), виникла заборгованість перед виробниками ВДЕ у розмірі 46,5%. Причому, і сьогодні розрахунки за другий квартал 2022 року з виробниками ВДЕ в середньому складають лише 23,5%. Зважаючи на неможливість покривати наявні операційні витрати за рахунок отриманого відсотку виплат, хоча в Законах України “Про альтернативні джерела енергії” та “Про ринок електроенергії” чітко зафіксовано принципи та порядок здійснення виплат для виробників ВДЕ, відповідний Наказ Міністерства енергетики № 206 було оскаржено в суді (справа №640/10894/22), з огляду на відсутність в його повноваженнях права на встановлення порядку розрахунків для ДП “Гарантований покупець” чи права управління підприємством. Наразі рішення першої інстанції оскаржується виробниками ВДЕ в апеляції. Крім цього варто зазначити, що НКРЕКП не здійснювало корегування розміру «зеленого» тарифу відповідно до фактичних змін курсу євро аж до четвертого кварталу 2022 року, хоча така необхідність передбачена законом. Таким чином реальний рівень розрахунків понизився ще більше. І тільки 30 вересня 2022 року було прийнято постанову НКРЕКП №1235 Про встановлення «зелених» тарифів на електроенергію та надбавки до «зелених» тарифів за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва для суб’єктів господарювання», однак дана постанова так і не врегулювала питання курсової корекції тарифу за 2 і 3 квартали 2022 року. Тому питання дотримання законодавства у рішеннях регулятора наразі залишається актуальним [6].

Враховуючи що велика частина власників об’єктів генерації мають валютні кредитні зобов’язання, які не можливо виконувати за кордон і через системні банківські обмеження, і через нарахування зростаючого курсу в затверджених тарифах, варто зазначити, що відсутність корегування тарифу вплинула на таких власників в досить значній мірі. Така ситуація змусила виробників звертатися до суду для захисту порушених прав і, враховуючи вже існуючу практику з аналогічних питань (справа № 826/11109//16), такі звернення стали успішними (справа № 500/3045/22).

Очевидно, що ситуація з виплатами, враховуючи їх низький рівень, є доволі критичною. І вона не поліпшується для галузі ВДЕ і в 2023 році. Для того щоб змінити ситуацію на краще, потрібно переглянути прийняті раніше рішення, зокрема, розмір тарифу на передачу ОСП (оператор системи передачі) на 2023 рік, який якраз і є однією із ключових складових розрахунків за «зеленим» тарифом. Постанова НКРЕКП № 1788 від 21 грудня 2022 р. “Про встановлення тарифу на послуги з передачі електроенергії НЕК “Укренерго” не покриває в повному обсязі ні витрати на сплату послуги із забезпечення збільшення частки виробництва e/e з альтернативних джерел у 2023 році, ні погашення 12,6 млрд. грн. накопичених НЕК боргів перед “Гарпоком”, та й на відновлювані роботи для численних зруйнованих об’єктів “Укренерго” коштів теж навряд чи вистачить.

Небаланси

Питання небалансів виробників ВДЕ не втрачало актуальності протягом всього періоду військового часу. Так сталося тому, що 5 січня 2021 року НКРЕКП прийняла зміни до постанови №641 та визначила нову формулу розрахунку небалансу ДП “Гарантований покупець”, яка передбачала в тому числі відповідальність виробників за торгівлю діяльність останнього. Постанова регулятора була оскаржена виробниками в судах, і цей крок виявився абсолютно коректним, оскільки в 2022 році, в зв’язку з особливостями вказаної формули та в тому числі через неподачу чи некоректну подачу

“Укренерго” інформації щодо застосованих обмежень, рівень відповідальності за небаланси подекуди перевищував рівень доходів виробників, що просто не відповідає елементарному глузду. Постановою Верховного Суду у справі № 640/4069/21 від 08.09.2022 року в процесі оскарження поставлено крапку та залишено в силі рішення Окружного адмінсуду міста Києва від 16 липня 2021 року, тобто визнано протиправним та нечинним підпункт 8 пункту 1 Змін до постанови НКРЕКП №641 від 26.04.2019, затверджених постановою НКРЕКП №46 від 15.01.2021, у частині викладення у новій редакції пункту 9.3 глави 9 Порядку купівлі гарантованим покупцем електроенергії, згенерованої альтернативними джерелами. Постанова і рішення є доволі обширними та комплексними, але у підсумку вони означають, що: формула в редакції від 15.01.2021 р. протиправна з дати прийняття, що, з точки зору правового регулювання передбачається перегляд нарахувань за небаланси з дати запровадження формули та повернення виробникам надмірно сплачених коштів внаслідок помилки регулятора. Однак, враховуючи відсутність джерел для компенсації надмірно сплачених коштів за небаланси, а також неможливість застосування її попередньої редакції, питання застосування формули досі не вирішено НКРЕКП. Починаючи з 08.09.2022 р. суми відповідальності за небаланси фактично не нараховуються. Варто зазначити, що наразі триває напрацювання нової редакції формули небалансів спільно з НЕК та НКРЕКП, де учасники асоціації сонячної енергетики України (АСЕУ) беруть активну участь, адже така «підвішена» ситуація з небалансами є вкрай важливою перешкодою для подальшого розвитку відновлюваної енергетики в Україні.

Податки

Закон України “Про внесення змін до розділу XX “Перехідні положення” Податкового кодексу України щодо забезпечення стабільного функціонування ринку природного газу протягом дії воєнного стану та подальшого відновлення” від 29 липня 2022 року № 2480-IX надав можливість виробникам з ВДЕ, які надають послуги із зменшення навантаження, до 01.01.2026 р. визначити дату виникнення податкових зобов’язань та податкового кредиту за касовим методом. Фактично визначено порядок нарахування податкових зобов’язань до моменту повного погашення дебіторської заборгованості за надання послуг із зменшення навантаження, наданих до 01.01.2024 р. або ж за продану електроенергію, що буде відпущена до 01.01.2024 р. Це означає, що виробники ВДЕ можуть застосовувати касовий метод вже в цьому році, що можна вважати досить позитивними змінами. При цьому, у вересні 2022 року органами податкової було заблоковано реєстрацію податкових накладних без вказування конкретних підстав та причин для цього значній кількості виробників ВДЕ. Ця проблема не стосувалась винятково виробників ВДЕ, а мала загальнодержавний характер. Як наслідок, значна частина виробників перебувають у процесі судового оскарження дій податкових органів, хоча вирішенням цієї проблеми стало б комплексне врегулювання питання, адже переважна частина виробників з ВДЕ займаються лише продажем електроенергії та мають взаємовідносини тільки з ДП “Гарантований покупець”, ОСР/ОСП (оператор системи розподілу та оператор системи передачі відповідно) та профільними обслуговуючими організаціями, що не відносить їх до груп ризику.

Можливості та перешкоди для роботи ВДЕ на ринку електроенергії

Сукупність перерахованих вище негараздів в галузі ВДЕ спонукає частину виробників відновлюваних джерел повністю або тимчасово відмовитись від державної системи підтримки і розпочати самостійну діяльність на ринку електроенергії. У Законі України “Про особливості регулювання відносин на ринку природного газу та у сфері теплопостачання під час дії воєнного стану та подальшого відновлення їх функціонування” від 29 липня 2022 року № 2479-IX, правками, поданими до другого читання було деталізовано право виробників виходити із балансуєчої групи “ГарПока” та самостійно об’єднуватись в балансуєчі групи. А Законом №2479-IX передбачено право виробників ВДЕ вийти з балансуєчої групи “ГарПока” та повернутись в таку балансуєчу групу з усім дотриманням строків та чітко передбачених процедур. Проте важливо, що вихід виробників із балансуєчої групи не звільняє сторони від виконання зобов’язань, що виникли раніше, зокрема це погашення боргів сторін [6].

З юридичної точки зору варто наголосити, що є потреба ухвалення відповідних змін до Постанови НКРЕКП №641 від 26.04.2019 “Про затвердження нормативно-правових актів, що регулюють діяльність гарантованого покупця та купівлі електроенергії за “зеленим” тарифом та за аукціонною ціною”, адже саме постановою регулюються взаємовідносини між виробниками та “ГарПоком” і нею відповідно має бути визначена процедура призупинення дії договору, що, до слова, не передбачена нормами господарського чи цивільного законодавства, та процедура його поновлення. Варто зазначити, що право торгівлі на ринку електроенергії для виробників з ВДЕ було визначено ст. 71 Закону України “Про ринок електричної енергії” і раніше. Але, на практиці, правом виходу з балансуєючої групи “ГарПока” та відповідною можливістю роботи на ринку скористалась поки що невелика кількість виробників ВДЕ. Це пов’язано з тим, що без чіткого закріплення регулювання питання виходу з балансуєючої групи і повернення до неї виробники з ВДЕ можуть зіштовхнутися з отримання відмови в поверненні в балансуєючу групу через відсутність процедури чи неврегульованості даного питання. Також Законом № 2479-IX від 29.07.2022р. впроваджено поняття договору про надання послуги із забезпечення стабільності ціни на електроенергію, функція якого має полягати в мінімізації для її виробників з ВДЕ ризиків, пов’язаних із коливанням цін на ринку. Суть договору полягає в тому, що виробник з ВДЕ та споживач фіксують в ньому індикативну ціну на ринку електроенергії та її допустимі для сторін коливання. У випадку, якщо індикативна ціна на ринку є меншою, ніж нижній граничний рівень індикативної ціни за договором, споживач доплачує виробнику з ВДЕ різницю між нижнім рівнем індикативної ціни та індикативною ціною на ринку. У випадку, якщо ціна є вищою, виробник з ВДЕ доплачує споживачу різницю між верхнім рівнем індикативної ціни та індикативною ціною на ринку. Відповідно, виробник з ВДЕ може зафіксувати на довгостроковий період прийнятну для себе вартість електроенергії, а споживач – отримати електроенергію за стабільною ціною. За умови відсутності цінових обмежень на ринку та вільної роботи ринку такий механізм скоро почне здобувати свою нішу.

Аукціони підтримки

Постановою КМУ №889 від 02.08.2022 р. було прийнято зміни до постанов КМУ №420 від 23.05.2018 р. та №1175 від 27.12.2019 р. про проведення аукціонів, визначення аукціонної ціни, порядку розподілу квот підтримки для нових проектів з ВДЕ. Слід визнати, що аукціони для ВДЕ перетворились на наскрізну тему для обговорень, чуток та містифікацій серед учасників енергоринку, адже саме вони мали б стати логічним продовженням розвитку системи підтримки ВДЕ і були б запобіжником від драматичного скорочення будівництва нових промислових сонячних електростанцій за справедливою ціною, про що сьогодні жалкують споживачі в умовах дефіциту електроенергії. Аукціони підтримки могли запрацювати ще наприкінці 2019 року, як це прямо передбачалось змінами до Закону України “Про альтернативні джерела енергії”. Однак, вже протягом трьох років визначений законом та підзаконними актами механізм аукціонів не працює, а в Україні так і не з’явилися нові регіональні, мультитехнологічні, чи “ВДЕ + системи накопичення енергії” проекти. Правовою перешкодою є відсутність визначених КМУ річних квот для можливості проведення аукціонів, передбачених законодавством.

Як відбуватиметься відновлення зруйнованих об’єктів ВДЕ?

Як показала практика учасників АСЕУ, відновлення та пуск пошкоджених внаслідок війни об’єктів поки що є проблематичним. І така проблематика пов’язана не зі складнощами в реалізації законодавчо визначених процедур відповідно до Порядку подання інформаційного повідомлення про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією РФ, затвердженого постановою КМУ №380 від 26.03.2022 р. та Порядку виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії РФ, пов’язаних із пошкодженням будівель та споруд, затвердженим постановою КМУ №473 від 19.04.2022 р., а у практичній відсутності необхідних комісій, неможливості наявних комісій виїхати на об’єкт, відсутності методики визначення збитків саме з урахуванням енергетичної сфери. Як ми бачимо,

ключовою проблемою для виробників ВДЕ наразі є те, що реконструкція об'єкту електроенергетики, що отримав "зелений" тариф, має наслідком перегляд такого тарифу, що передбачено ч. 26 ст. 91 Закону України "Про альтернативні джерела енергії" від 20.02.2003 року № 555-IV. У реаліях сьогодення це означає, що виробник ВДЕ, який відновлює свій об'єкт після пошкодження, здійснюючи при цьому реконструкцію з точки зору будівельного законодавства, без вчинення будь-яких винних дій може втратити встановлений йому раніше "зелений" тариф. У зв'язку із неврегульованістю питання щодо проведення реконструкції з незалежних від виробника з ВДЕ обставин, пов'язаних з збройною агресією РФ, очевидно, що більшість виробників не відновлюватимуть роботу пошкоджених об'єктів до моменту прийняття необхідних змін як в Закон України "Про альтернативні джерела енергії", так і в профільну постанову НКРЕКП №1817 від 30.08.2019 "Про затвердження Порядку встановлення, перегляду та припинення дії "зеленого" тарифу на е/е для суб'єктів господарської діяльності, споживачів е/е, у тому числі енергетичних кооперативів, та приватних домогосподарств, генеруючі установки яких виробляють е/е з альтернативних джерел енергії".

Висновки

Незважаючи на зупинку та пошкодження об'єктів з ВДЕ, а також необхідність виконання своїх фінансових зобов'язань перед національними та міжнародними кредиторами, усі компанії, які працюють в галузі ВДЕ, з початку війни зосередились на збереженні суверенітету та цілісності України, підтримці Збройних Сил України та інших національних силових структур, забезпеченні місцевих громад гуманітарною та медичною допомогою, організації евакуації свого персоналу та його родин і релокації свого бізнесу. Це свідчить лише про те, що ніхто не опустив і не опустить руки, а сектор ВДЕ отримає відповідну підтримку та подальший розвиток, щоб знову стати на шлях виконання амбітних планів по збільшенню відсоткової частки ВДЕ в загальній генерованій потужності нашої держави. Адже з переходом на ВДЕ, енергія як така перестане бути інструментом політичного чи військового впливу однієї країни на іншу. Майже усі відомі сьогодні війни мали енергетичне підґрунтя, а об'єктами боротьби і були енергетичні ресурси такі як: газ, вугілля, нафта тощо, а також території їх розташування. Оскільки Україна є країною, що намагалась вижити під постійним тиском російської федерації протягом усього періоду нашої незалежності, ми мали досить часу, що переконатись в хибності такої формули енергетичної еволюції. І тепер від'єднавшись від об'єднаної енергетичної системи росії та білорусі і, частково компенсувавши нестачу енергії за допомогою ВДЕ, ми позбудемось від одного з найпотужніших важелів впливу на нашу країну з боку недружніх нам країн сусідів. Тим же часом нарощення потужностей ВДЕ на територіях ЄС також забезпечують зменшення кількості та значимості інструментів впливу РФ на Європу за допомогою паливно-енергетичних ресурсів.

Наостанок, варто зазначити, що відновлювана енергетика робить суспільство незалежним не лише в питанні електроенергії, але й в питанні декарбонізації інших вуглецевомісних галузей економіки, включно і з транспортним сектором. Водень, вироблений за рахунок вітру та сонця, є реальним паливом для усіх видів транспорту і інструментом незалежності країн від імпорту відповідних нафтопродуктів. Як економічні, так і суспільні переваги розвитку відновлюваних джерел енергії є беззаперечними. Проте, жоден сектор економіки не зможе стабільно розвиватись без відповідних державних стимулів та привабливого бізнес-клімату в державі. За сьогоднішніх умов, перед Урядом України стоїть єдине завдання — зберегти тих національних та міжнародних інвесторів в ВДЕ, які вже інвестували в економіку України і забезпечити умови для їх подальшої бізнес-діяльності в післявоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Режим доступу: https://www.gpee.com.ua/news_item/342
2. Малогулко Ю.В., Стружко І.Г. / Стан енергетики України в умовах війни // Modern research in world

science. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference. SPC “Sci-conf.com.ua”. Lviv, Ukraine. 2022. Pp. 432-439. URL: <https://sci-conf.com.ua/x-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-world-science-25-27-12-2022-lviv-ukrayina-arhiv/>.

3. Режим доступу: <http://reform.energy/news/glava-garpoka-pilipenko-pidtrimka-tarifiv-dlya-naseleण्या-eksporterami-ee-tse-zhivi-groshi-neobkhidni-rinku-intervyu-20667>

4. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/05/24/700431/>

5. Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/statti/sector-vidnovlyuvanoyi-energetyky-ukrayiny-do-pid-chas-ta-pislya-viyny>.

6. Бурикін О.Б. Європейський досвід застосування гарантій походження «зеленої» електроенергії / Бурикін О.Б., Малогулко Ю.В., Ситник А.В. // Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів і здобувачів вищої освіти, м. Рівне, 11-12 травня 2022 року. Рівне: НУВГП, 2022, ст. 4-7.

7. Режим доступу: <https://aseu.org.ua/pravovi-pidsumky-2022-roku-dlia-haluzi-vde-ta-perspektyvy-2023/>

8.Режим доступу: <https://ua-energy.org/uk/posts/otrymaty-kompensatsiiu-za-zruinovani-stantsii-vde-dovho-ale-realno>.

Юлія Володимирівна Малогулко — к.т.н., доцент кафедри електричних станцій і систем, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: Juliya_Malogulko@ukr.net.

Греско Андрій Олегович - студент групи 2ee-20б, факультет електроенергетики та електромеханіки, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, email: aogresko4real@gmail.com.

Juliya V. Malogulko —Ph.D., Assistant Professor of electrical stations and systems department, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail : Juliya_Malogulko@ukr.net.

Andrii O. Hresko - student of group 2ee-20b, faculty of Power Engineering and Electromechanics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, email: aogresko4real@gmail.com.